

Nr 11.

Av herr **Hansson, Sigfrid**, om *ändring i lagen om rätt till litterära och musikaliska verk.*

I lagen om rätt till litterära och musikaliska verk av den 30 maj 1919, vilken trädde i kraft den 1 januari 1920, stadgas, att författares rätt enligt denna lag vare gällande intill utgången av trettionde året efter det, under vilket författaren avlidit.

För verk, som dessförinnan tillkommit, gälla bl. a. följande bestämmelser:

1. Har författaren avlidit före den dag, då lagen av den 10 augusti 1877 angående äganderätt till skrift trädde i kraft, är hans författarrätt gällande intill utgången av år 1927.

2. Ifråga om verk av annan författare, vilket utgivits före den 1 januari 1920, således under tiden från och med lagens av den 10 augusti 1877 ikraftträdande till den 1 januari 1920, skall författarens rätt gälla intill utgången av femtionde året efter det, under vilket författaren avlidit.

3. Dramatiskt eller musikaliskt-dramatiskt verk, som blivit offentligen uppfört, innan förordningen av 20 juli 1855 angående förbud mot offentligt uppförande etc. trädde i kraft, må fortfarande av en var offentligen uppföras.

Genom lagen av 30 maj 1919 inskränktes med i mom. 1 och 2 ovan angivna undantag författarrätten efter författarens död från 50 till 30 år, i strid mot av Kungl. Maj:t förordnade sakkunnigas förslag av 28 juli 1914.

Sveriges författareförenings styrelse hade redan förut i infordrat yttrande avstyrkt en sänkning av skyddstiden efter författarens död.

Såväl de sakkunniga som författarföreningen hade utan tvivel anfört starka skäl för bibehållande av skyddstiden för författarrätten till 50 år.

Särskilt från författarhåll har sedermera med skärpa betonats, att författarna äro en av de få medborgargrupper, som ej äga oinskränkt rätt till sitt arbete, och att varje nedsättning av skyddstiden ytterligare beskär denna rätt och samtidigt försämrar författarnas utsikter att liksom andra medborgare i samhället ekonomiskt utnyttja sitt arbete.

Häremot har framhållits, att ett socialt intresse av största vikt föreligger så till vida, att det är nyttigt och gott för folket, att författarnas verk bliva fria så tidigt som möjligt, och att samhällsintresset således här går före den enskildes eller gruppens intressen.

Även om författarna icke kunna eller ens vilja förneka, att de synpunkter, som anförts till förmån för det sociala intresset, måste tillmätas ett stort värde, är det likväl naturligt, att de reagerat mot det sätt, varpå man velat tillgodose

ifrågavarande intresse. De anse, att ett mera tillfredsställande vederlag borde ha lämnats än det skydd, som lagen av den 30 maj 1919 i övrigt erbjuder.

Med hänsyn därtill torde det vara skäl i att undersöka, i vad mån inskränkingen av den litterära äganderätten varit påkallad av förhållandena och om författarna kunna på något vis få vederlag. Det gäller då först och främst att besvara följande, därmed sammanhängande frågor:

1. Har det överhuvud taget visat sig, att våra klassiker nytryckas?
2. Har dylikt nytryck inbringat förläggaren förtjänst?
3. Har den förutvarande skyddstiden hindrat folket att bliva delaktiga av våra klassikers verk för rimligt pris?

Den första frågan måste besvaras med ja. En granskning av Svenskt Boklexikon, som existerat sedan år 1830, ger nämligen vid handen, att nytryck av våra klassiker ägt rum. Åtskilliga arbeten av Bellman, Vadman, J. O. Wallin, Almqvist, C. F. Dahlgren, Franzén, Tegnér, Geijer, August Blanche, Herman Bjursten, Marie Sophie Schwartz m. fl. hava nytryckts. Hur många upplagor, som hava nytryckts, spela i detta sammanhang ingen roll. Ej heller kan det inverka på huvudfrågans bedömande, att listan på nytryckta klassiker icke omfattar många författarnamn. Man bör nämligen betänka, att Sverige har en i jämförelse med andra länder ung litteratur. Från Frankrike med sin mängd av klassiker kunna lärarika exempel inhämtas i vad mån nytryck av klassiker ägt rum. Det torde icke vara förmätet påstå, att exempelvis Frödings, Strindbergs, Heidenstams, Karlfeldts och Selma Lagerlöfs arbeten komma att nytryckas långt efter det 50 år förflutit sedan dessa författares död.

Vad den andra frågan, »Har dylikt nytryck inbringat förläggaren förtjänst?», angår, är den svårare att besvara. Förläggarna lämna ingen upplysning om upplagornas storlek för klassikernas verk, lika litet som de anse sig hava någon anledning att upplysa om förtjänstens storlek. Ett lärarikt exempel kan man dock approximativt beräkna. Det gäller Bellman. Under tiden 1830 tills dato har Bellman nytryckts i omkring 25 upplagor. En beräkning ger vid handen, att det samlade bokhandelspriset för dessa uppgår till cirka 135,000 kronor, varav Bellmans eventuella arvingar borde åtnjutit en rundlig inkomst, om de haft rätt därtill.

Frågan kan emellertid icke besvaras med exakta siffror annat än från förläggarghåll. Då nytryck skett i så pass stor omfattning, talar allt för, att förläggarna icke utgivit våra klassiker enbart av ren barmhärtighet mot svenska folket, utan att en verklig affärskalkyl, bestämd av bokens framställningskostnader och försäljningsmöjligheter samt resulterande i en vinst för förläggarna, legat bakom utgivandet.

Såsom belysande i vad mån förläggarna anse, att utgivandet av våra klassiker lönar sig, kan även i detta sammanhang påpekas, att en bokförläggarfirma redan, enligt meddelanden till tidningarna, rustat sig för att utge nya upplagor av våra klassiker, som enligt den nya lagen om rätt till litterära och musikaliska verk bliva fria den 1 januari 1928.

Den tredje frågan, »Har den förutvarande skyddstiden hindrat folket att bliva delaktiga av våra klassikers verk?», har redan fått sitt svar i de sakkunnigas »Förslag till lag om rätt till litterära och musikaliska verk» etc. av 28 juli 1914. På sid. 131 och 132 i detta förslag dels citeras vad Sveriges författareförening yttrat i saken med anledning av en tidigare motion om skyddstidens begränsning till 30 år efter författarens död, dels avge de sakkunniga själva följande yttrande: »Och då under 1913 trots gällande skydd Tegnér's samlade skrifter utgivits i en upplaga, som kostar 2 kronor, samt romaner av Herman Bjursten och Marie Sophie Schwartz utkommit som 25-öres böcker, synes teorien om auktorsskyddet såsom fördyrande vår klassiska skönlitteratur näppeligen kunna upprätthållas.»

Undersökningen har således visat:

1. Att nytryck av våra klassiker ägt rum i rätt så stor utsträckning.
2. Att förläggarna uppenbarligen haft god förtjänst därav.
3. Att den förutvarande skyddstiden icke hindrat folket att bliva delaktiga av våra klassikers verk till ytterst låga priser.

Det torde icke kunna bestridas, att *författarnas* rätt beskurits redan genom skyddstidens bestämmande till 50 år. Inskränkningen av skyddstiden till 30 år kommer ytterligare att åsidosätta deras rätt, av allt att döma utan att vare sig folkets eller den nationella kulturens intressen nämnvärt främjas. Man har anledning att befara, att allmänhetens vinst av att klassikerna bliva fria den 1 januari 1928 blir illusorisk. I varje fall har man all anledning att betvivla, att denna vinst kommer att uppväga den skada i ekonomiskt hänseende, som drabbar författarna och deras efterlevande. Det är nämligen självklart att, därest en författare har någon litterär kvarlåtenskap, som kan anses äga framtida värde, då betalar naturligtvis förläggaren för denna kvarlåtenskap mindre, om skyddstiden är 30 år än om den är 50. Författarens möjligheter att tillvarataga sina ekonomiska intressen ha beskurits på ett sätt, som knappast är försvarligt och som riksdagen väl heller icke räknade med, då den år 1919 fattade sitt beslut i detta ärende.

En berättigad fordran synes därför vara, att författarna på något vis soulageras. Då en evig författarrätt icke torde kunna genomföras och en återgång till den 50-åriga skyddstiden knappt torde vinna riksdagens bifall, synes det med rättvisans fordringar överensstämmande, att verkningarna av lagändringen neutraliseras genom andra åtgärder.

En åtgärd av praktisk betydelse vore onekligen, att staten ökade sitt understöd till Sveriges författare. Detta utgår nu med kronor 26,000: — om året, ett i förhållande till exempelvis Danmark orimligt lågt statsbidrag. I Danmark utgick statsbidraget till författare år 1922 med kronor 137,500: —.

Motioner i riksdagen om höjt statsbidrag till de svenska författarna hava emellertid avslagits av riksdagen.

Ett sätt att lösa frågan vore, att all rätt till litterära och musikaliska verk,

som enligt lagen 30 maj 1919 blir fri, överflyttades på staten och att staten av den inkomst, som härrör ur denna rätt, lämnade understöd åt författarna.

Härigenom skulle vinnas först och främst:

1. Att staten icke belastades med några utgifter för högre statsbidrag till författarna, något som annars förr eller senare torde bli nödvändigt.

2. Att författarna som kår gottgjordes för intrång i sin rätt som samhällsmedlemmar.

3. Att effektiv kontroll kunde hållas över att den fria litteraturen icke göres till ett lättfånget byte för vilken förläggare som helst, som endast i rent geschäftsyfte kastar ut mindervärdiga upplagor av »fri» litteratur.

Denna sista synpunkt är ur litterär, kulturell och nationell synpunkt kanske den viktigaste. Det kan icke ligga i sakens intresse, att resultatet av författarnas arbete vid en viss tidpunkt göres till tummelplats för vårdslöshet och intriger av allehanda art, där författarnas litterära verk förfuskas av vettlöshet eller politiska motiv. Det är ett känt faktum, att man redan nu av olika skäl sökt beskära, förkorta och misshandla författarnas verk, men man behöver bara besinna vad vår tid med sin hänsynslösa företagaranda på alla områden kommer att taga sig till, om litteraturen blir fri, för att förstå, att frågan har djupare kulturell innebörd än vad man i allmänhet tror. Usel typografisk utstyrelse, dåligt papper, misstag och avsiktliga beskärningar komma att frodas i dessa »fria» upplagor, utgivna av obskyra förlag, som icke hava den ringaste hänsyn för litteraturen. Det folkliga intresset skadas, författarnas intressen skadas och litteraturen skadas.

Övertager däremot staten rätten till den »fria» litteraturen, kan kontroll hållas. Tillsyn kan övas, att den svenska litteraturens verk, som äro värda att leva och som hava tillräcklig livskraft för att göra det, icke sönderslitas och fördäras av spekulativa förlag utan spår av aktning för det, som förklarats vara fritt byte för vem som helst.

Staten kan efter anbud och prövning överlåta rätten till visst förlag. Då staten icke gärna kan tänkas hava berövat författarna rätten till deras arbete för att själv tillgodogöra sig inkomsten av deras upphörda rätt, bör staten endast täcka sina kostnader och låta den resterande inkomsten gå till författarna.

Starka skäl synas tala för, att den eventuella inkomsten icke bör gå till ökande av stipendier till författare, utan till en författarnas sjuk- och pensionsfond, som lämpligen torde, under statens kontroll, kunna förvaltas av Sveriges författareförening, som håller på att ombilda sin understödsfond i denna riktning. Nyttan av stipendier kan nämligen vara tvivelaktig. Ett författareproletariat, till stor del bestående av unga personer, som lämpligen borde välja sig andra banor i livet, kan medelst sådant understöd lätt uppstå. Däremot förefaller det som om de gamla, som under en lång följd av år kämpat sig fram, trogna sin gärning, borde ha rätt till hjälp, då deras krafter och deras utkomstmöjligheter tagit slut. Man bör för övrigt icke förglömma, att

författarna icke äga de möjligheter att sörja för sin pensionering, som övriga yrkesutövare ha, vilka äro direkt anställda hos privata arbetsgivare eller hos staten eller kommunerna. Vid sjukdomstillfällen befinna de sig ävenledes ofta i en ogynnsammare ställning än andra yrkesutövare.

Att inkomsterna av statens övertagande av rätten icke bleve ringa, torde framgå därav att i denna rätt ingår rätten för dramatiska verk, för filmning, radioering etc.

Undantagslagstiftningen för författarna visar, att den klassiska litteraturen har stor betydelse för staten och folket. Det är ett nationalarv, som ökas år efter år. Genom statens övertagande av den fria litteraturen kan man hava trygghet för att arvet icke förslösas.

En kontrollnämnd från statens sida över den fria litteraturen torde lätt kunna åstadkommas genom samarbete dels med svenska akademien, dels med författarnas organisation, Sveriges författareförening.

Man torde kunna gå ut ifrån, att bland de svenska förläggarna förefinnas stora sympatier för att staten på detta vis skall övertaga den fria litteraturen. Starka strömningar i samma riktning göra sig även gällande inom förläggare- och författarkretsar i Norge och Danmark.

Oavsett vad än förläggare och författare tänka om saken, torde det emellertid vara statens plikt att tillse, att ett dyrbart arv icke förslösas. Redan Erasmus och Luther klagade på sin tid över att deras skrifter eftertrycktes och förvanskades till innehållet. Luther kallade dessa eftertryckare för stråtrövare och tjuvar. Det är fara värt, att ännu kraftigare epitet behöva användas mot en hel del av dem, som komma att kasta sig över den fria litteraturen, om icke staten vill öva kontroll.

Att de lagstiftande myndigheterna även varit medvetna om vådan av att författarnas verk förfuskas redan under den skyddstid, som nu är gällande, framgår emellertid med all önskvärd tydlighet av § 26 i lag om rätt till litterära och musikaliska verk av 30 maj 1919, vari det stadgas:

»Med böter från och med fem till och med tvåhundra kronor straffes den, som i strid mot bestämmelserna i 11 § andra eller tredje stycket, 12 § andra stycket eller 16 § vid ett verks mångfaldigande eller offentliga uppförande, utförande eller föredragande förändrar verkets form. Håller någon till salu eller sprider sådant exemplar av verk, som han vet vara framställt i strid mot nämnda bestämmelser, böte som nu är sagt.

Den brottslige gälde tillika skadestånd, och skall ifråga om förfarande med olagliga exemplar och materialier vad i 25 § stadgas äga motsvarande tillämpning.»

Staten har således här erkänt nödvändigheten av att skydda författarnas verk i fråga om olagligt mångfaldigande, förfuskning, förfalskning m. m. Det är svårt att förstå, att denna rättsprincip skall upphöra efter ett visst antal år. De bästa av författarnas verk komma troligen att leva. Varför skola just dessa icke hava något skydd alls mot förändringar av verkets form, när verken

en gång bliva »fria»? Man tycker, att de snarare tvärtom borde vara i behov av ännu starkare skydd mot förvanskningar, eftersom ingen målsägare längre finns och ingen annan än målsägare kan åtala.

Under återopande av vad jag ovan anført, får jag härmed vördsamt hemställa,

att riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa, att Kungl. Maj:t måtte låta utarbeta och för riksdagen framlägga

dels förslag till lag om författarrättens övergång till staten efter den i lag stadgade skyddstidens utgång, med skyldighet för staten att avsätta de vid författarrättens ekonomiska utnyttjande inflytande medel, sedan statens omkostnader för utnyttjandet avdragits, till en sjuk- och pensioneringsfond för svenska författare,

dels ock förslag till sådana ändringar i lagen av den 30 maj 1919 om rätt till litterära och musikaliska verk, som kunna föränledas av förstberörda lag.

Stockholm den 15 januari 1924.

Sigfrid Hansson.
